

pastiche-re gondol és sikerült utánzását látja kézről-kézre adott semmitmondó beszédek szikkadt stílusának, de mégsem: az író nem valamely „így beszéltek ti” torztükrös igazlításával ásitja elének a hétköznapi gondolatlattan ürességét, hanem saját zagyva ihletének roskadt zsákját egyengeti egyenesre. Mindamellett az elbeszélés itt-ott a mese ritmusát veszi fel s ekkor nem bántó. Érzésünk ugyanis nem a képzeletnek furesa játékaik ellen tiltakozik, hanem csak azt nem bírja elviselni, hogy az egymásbaöltött gondolatficamok semmilyen kohézióval ne rendelkezzenek. Kell, hogy egy történetben valamely világtrend törvényei uralkodjanak, legyenek azok bár a legcsodásabbak is, éppúgy, amint a példázó mesék világában is magától értetődik az anthropomorph rend érvényesülése (fák és állatok úgy tesznek, beszélnek, mintha emberek volnának). A legsúlyosabb hiba itt az, hogy a szuperrealisták egyáltalán nem naivak s ezért írásuk lehet bámésztó vagy zavarbaejtő, élményt azonban egy pillanatra sem eredményezhet. Egy lázbeteg víziói szuggesztívek, mivel őszinték és igaziak; jongleurök bizarr fogásai azonban senkit sem borzongtatnak meg. Egyedül a csodákban való hit teheti elfogadhatóvá a csodát, már pedig a szuperrealista igen józan és céltudatos; nem hisz, de hitet sem ébreszt. A csodatevő ő maga, aki azt lát és mond, amit akar, s az olvasó kénytelen-kelletlen érzi, hogy nem jelenthet semmit az, ha pl. a hajók a házak tetején úszkálnának, mert aki írja, az hisz legkevésbé benne.

Elmondhatjuk tehát, hogy a szuperrealizmus, éppúgy, mint kubista és dadaista előzői, nem tudta eddig meghozni az impresszionizmusnak kielégítő formai megoldását. Majdnem igazuk van azoknak, akik e mozgalmakban az alkotó ösztön el-tévelyedését szokták látni, mivel az általuk létrehozott alkotásokon tapasztalható kaosz és rejtélyes értelmetlenség valóban sokszor kétségbeejtő. Mégis a mögöttük rejlő erőfeszítés és lihegő keresés egy letagadhatatlan szükségérzet jelei. Annyi tény, hogy a naturalista szellemű irodalom morális petyhüdedést hozó valóság-kultusza után a szubjektív látású és a dolgok átlelkésítését valló impresszionizmus üdvös visszahatást hozhatott volna, külö-

nösen, ha kielégíti azokat az igényeket, amelyeket az élet irracionális oldalának felfogását illetőleg az új irodalommal szemben támasztunk. Hanem az impresszionizmusnak éppen azok a hajtásai, melyek a legkiélezettebben hangsúlyozták a konkrétumtól való elszakadást, szükségesnek látták egyúttal elrugni lábuk alól az intellektualitás síkját is, amely pedig egyedül nyújthat az emberben tangentiákat a művészi közlés számára. Innen van aztán, hogy munkáik zöme a fejetetejére állított ész és tapasztalat kihívó hazugságaiként hat. A magában véve esetleg jogosult antiintellektualizmus így szükségszerűleg célját téveszti abban a pillanatban, midőn az *érthetetlen* ábrázolásának eszközéül az *értelmetlent* választja.

Tóth Béla.

„NOSZA HAMAR, A BOLOND!”
Arany Pázmán lovagiából mindnyájan jól emlékszünk e című ideiről főrészre. Pázmán panaszra jön a királyhoz; az meg — „nosza hamar, a bolond!” — hirtelenében udvari bolondját ülteti fel a trónra maga helyett: „Légy te király, én pedig egyszerű kíséret: Mit te kiadsz: itt a szavam, álljon az ítélet!” S erre következik a magyar költészet egyik legremekebb humorú alkotása: a jó lovag panasztevése a királynak vélt udvari bolond előtt.

E költeménnyel már sokat foglalkoztak s igyekeztek felkutatni, mit honnan vett hozzá Arany. Ismeretes ugyanis Arany erős ragaszkodása mindenféle hagyományhoz, melyen költői inventiója mint szilárd talajon megvetheti lábát. Ő nem szeret költői anyagot, tárgyat csak úgy „az újjából szopni”. Pázmán lovag történetének a magvát („három fogért három falu”) Budai Ferenc Polgári Lexikonából vette. A csóklopásból eredő galibák forrásának a kiderítésére is történtek már (de nem egészen megnyugtató) kísérletek.

Ezúttal a „bohóc-király” motívumhoz kívánnék néhány párhuzamos művészetet felsorakoztatni, főképp Shakespeare darabjaiból.

Kisfaludy Károly „Hűség próbája” című vígjátékát, melyben Mátyás király szerepet cserél Vidor nevű bolondjával, csak mellékesen említem, mert az általában az álruhában utazó király tárgykörébe tartozik.

Szerepcsere, nem bolonddal ugyan, de mint a király elleni bosszú félre-siklítása, található Vörösmartynak „A bujdosó” című drámájában: Zsigmond király az ifjú Garát küldte maga helyett a gyűlésbe; az felteszi a koronát, felölti a palástot, úgyhogy Korpádi, ki ellenséges szándékkal éppen a királyt keresi, Garát véli annak s kardjával belédöf. Zsigmond így megmenekült Korpádi bosszujától, Gara felébredt becsúgya pedig méltó leckét kapott. E szerepcserét a humor csak kerülgeti.

Több efféle, s Aranyéhoz közelebb álló királyszerep-csere található Shakespeare műveiben.

Lear király III. felvonásának VI. színében, a vérfagyasztó humor e rendkívüli jelenetében, Lear az örül-tet játszó Edgarral és a Bolonddal ület törvényt gyermekei felett.

IV. Henrik I. részében (II. felv.) Falstaff és Henrik herceg üznek efféle quiproquót, mintegy előre eljátszva, minő korholásokkal fogja majd fogadni a király másnap reggel fiát, tudniillik magát Henrik herceget. Előbb Falstaff mimeli a királyt s Henrik herceg a maga nevében üzi a mókát, majd szerepet váltanak — s mindkét esetben Falstaff a humor tárgya, célja.

VI. Henrik I. rész. I. felvonásában Károly dauphin várja a Pucelle-t; próbára akarja tenni s kitudni, mihez ért; cselhez folyamodik; felszólítja Reignier-t, hogy ő legyen helyette a dauphin s így megtévesztve fogadják a Pucelle-t. Az azonban belépven, első szavával leleplezi a csalást.

VIII. Henrik I. felvonása végén álarcosmulatság Wolsey-nél. Álarcon ott van a király is; Wolsey kikeresi a többiek közül: „Bocsássatok meg jó urak! Szabad közöttetek királyt választanom? (A királyt kijelöli.) *Henrik király*. Reátaláltál. (Leveszi álarcát).” (Szász K. fordítása.) Halványan emlékeztet a Pázmán lovag-beli jelenetre, mikor „kimutató a lovag magyarok királyát.”

Szerepcsere, a törvényt ülő bolond, a király kimutatása ezekben önálló motívumokként jelentkeznek: s így egyik sem felel meg marában *Pázmán lovag* kérdéses jelenetének.

Arany költeményében fontos mozzanat, hogy a lovag tudtán kívül a királlyal tűz össze, s tudtán kívül azal ví párbaajt. Ez a mozzanat majd-

nem tökéletes hű párjára talál Shakespeare *V. Henrik király*-ában (IV. felvonás). Ott ugyanis egy Villám nevű közkatona a táborban járó-kelő Henrik királlyal zörren össze, kilétét nem tudja. Minthogy megfelelő elintézésre az idő nem alkalmas, zálogul kesztyűt cserélnek, melyet a háború után mindegyikük a fővege mellett lesz köteles hordani, hogy a másik ráismerhessen. Villám erősen fogadja, hogy akkor majd pofon üti. A király, ki maga keveri a humor kártyáját, egy Fluellen nevű tisztjének adja át a kesztyűt, hogy tűzze sapkája mellé, s ha valaki azt vissza-követelné, csipje nyakon, mert az bizonyosan ellensége a királynak. Úgy is lesz. Az ígért nyaklevest Fluellen kapja meg Villámtól, de el is csipi a közkatonát s a király elé hurcolja. Kiderül minden. A közkatonát megajándékozza a király: tallérral tömve tele az ominózus kesztyűt. Hogy a humor alapötlete itt rokon az Aranyéval, kétségtelen. Itt azonban csak kilátásban van a királlyal való tetteles összetűzés, míg Aranynál meg is történik. „Venni” az említett helyek egyikéből sem vehette Arany a maga híres jelenetét, inventiója azonban nyerhetett tőlük ösztönzést.

Budai Gábor.

EGY TÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGÜNK LEVÉL 1849-BŐL. Az óbudai származású Láner Ferenc 14 évig volt az egri liceum jogtudományi tanára. 1845-ben július 8-án érte az a megtiszteltetés, hogy királyi állami szolgálatba jutott és tényleges tagja lett az ország legmagasabb irodalmi egyesületének. Mint ilyen, rangban az államtitkár és udvari tanácsos közé került, — írja testvéröccséhez, Antalhoz, — gróf Károlyi György uradalmi főorvosa volt Nagykarolyban (Szatmár m.). A mondott időtől tehát a pesti egyetemen az álladalom (statisztika) és bányajog rendes tanára, ki még abban az évben felköltözött a fővárosba, hol feleségével, kisbaci Benkő Máriával és négy gyermekével a Nagyhid- (ma Deák Ferenc-) és fh. Mária Valéria-utca sarkán álló Angol királyné vendéglő szomszédságában lakott a szabadságharc alatt, akkor is, mikor Windischgrätz közeledtére 1849 első napjaiban a kormány és vele sokan Debrecenbe és a vidékre menekültek. Hiteles megfigyelője volt a sza-